

HOMO NARRATANS – DET FORTÆLLENDE MENNESKE

En introduktion til temaet: Narrativitet – realitet eller fiktion?

Benny Karpatschof & Nini Prætorius

Vores verden præges i stigende grad af massemedier, hvis fornemste opgave er at fortælle historier. Vægten af disse medier og deres historier er nu så stærk, at der ikke blot er tale om at de supplerer den gamle, mere direkte erfarede virkelighed, men at de snarere er ved at usurpere den gammeldags erfaringsverden. Lige som i H.C. Andersens eventyr er skyggebilledet ved at indtage pladsen i stedet for, hvad dette fantom tidligere blev opfattet som en slagskygge af. I en artiklerne omtales denne tendens som *the narrative turn*.

Denne narrative vending betegner altså en tendentiell omvendning af forholdet mellem fakticitet og fiktion. Fakticiteten bliver ofte beskrevet som en særlig kamufleret form for fiktion, mens det man tidligere kaldte fiktion ses som den fundamentale livsverden.

Denne fokusering på det narrative har bredt sig til den videnskabelige afdeling af verden. Det er blevet en udbredt virksomhed at »dekonstruere« humanvidenskabelige teorier, og inden for psykologiens eget felt har Roy Schafer, der er stærkt repræsenteret i dette nummer, indført en særlig narrativ vending inden for psykoterapi og personlighedspsykologi.

Psyke & Logos har derfor fundet tiden moden til at gøre narrativitet til genstand for først et seminar, der fandt sted i slutningen af januar, og nu et særligt temanummer.

Redaktionen har søgt at dække den store bredde som emnet har. For det første er en række forskellige humanistiske discipliner repræsenteret, nemlig litteraturvidenskab, historie, filosofi, teologi og selvfølgelig psykologi. For det andet er mange forskellige problemstillinger, holdninger og angrebsvinkler repræsenteret.

Vi skal søge at give et signalement at den mangfoldighed der karakteriserer debatten om narrativitet, en mangfoldighed af spørgsmål og en mangfoldighed af mulige svar.

1. Fænomenbeskrivelsen

Har det narrative en bestemt opbygning? Og hvis dette er tilfældet, er denne opbygning da et en underliggende statisk struktur, er det et sekventielt skema for de begivenheder der skildres, eller består opbygningen simpelthen i selve den måde fortælleren organiserer sin historie? Dette spørgsmål vedrører altså æstetikklens gamle problem om forholdet mellem form og indhold.

2. Fænomenbestemmelsen

Er det narrative en særlig afgrænset type af menneskelig aktivitet, eller er det snarere et universelt træk ved enhver menneskelig aktivitet?

Hvis der er tale om en bestemt type aktivitet kan man måske skelne mellem på den ene side en seriøs, *faktisk* forholdemåde og på den anden side en legende, *narrativ* forholdemåde til verden. Eller man kan muligvis opfatte fortælling som en særlig sproghandling, sådan at der ved siden af de sproghandlinger som er *indikative*, altså påviser noget i virkeligheden, er andre sproghandlinger som er narrative, altså fortæller en historie.

Eller er der tale om, at det narrative indbygget som en grundkategori i menneskets væren? Kan narrativitet fx. opfattes som en transcendental kategori af den Kantianske slags, ganske som kategorien Tid? En anden mulighed kunne være at en eventuel universalitet ved det narrative er udtryk for noget grundlæggende hermeneutisk hos homo sapiens, for menneskets evige forsøg på at fortolke verden og dets egen eksistens på en meningsgivende måde.

3. Den epistemiske relation mellem fortælling og »det der fortælles om«.

Dette spørgsmål vedrører selvfølgelig ikke den generelle epistemiske status af historier, men derimod det metaspørgsmål, om det overhovedet kan være meningsfuldt at opfatte en historie som et billede af noget, der ikke selv er en historie. Er det fx. rimeligt at diskutere i hvilken udstrækning Saxo giver et billede af sin samtids historie? Eller om det, som fortælles under en psykoterapi, refererer til noget det er sket i analysandens fortid?

4. Den virkningsmæssige relation mellem fortælling og »virkelighed«.

Uanset hvordan man nu ser på det forrige spørgsmål kan man diskutere, om de historier, der bliver fortalt, virker tilbage på den livspraksis hvori de bliver udformet. Influeres fx. serbernes nutidige forholdemåde af den historie, som de fortæller hinanden om et slag ved Kosovo Polje for 600 år siden? Eller for at tage et andet dagsaktuelt eksempel: virker historierne fra de Gamle Testamente ind på israelernes relation til palæstinenserne?

I en psykologisk sammenhæng kan dette spørgsmål eksempelvis formuleres således: Virker de historier som konstrueres under psykoterapien ind i analysandens liv i form af en rekonstrueret personlig livspraksis?

En væsentlig side af dette spørgsmål er ikke så meget historiografisk, som etisk. I vores etiske stillingtagen synes fortællinger af forskellig slags at spille en afgørende rolle.

Og dermed vil vi gå over til en præsentation af de enkelte artikler:

Jørgen Holmgård gennemgår i *Narrativitet og Narratologi* hvordan den litterære fortælleform og teorien herom, narratologien har udviklet sig siden den græske antik. Artiklen gennemgår narratologiens historie fra Aristoteles, der grundlagde denne som så mange andre videnskabelige discipliner, gennem dens moderne gennembrud med den russiske formalisme, over den franske strukturalismes analyse af fx. myter som synkron systemer, og frem til »the narrativist turn« i de senere år. Den narrative vending som netop er baggrunden for dette temanummer (og for den konference som gik forud), har udvidet den narrative analyses arbejdsfelt til ikke-litterære, eller måske skulle vi sige, ikke-skønlitterære genrer, såsom historiografi og samfundsvidenskabelig eller psykologisk teoridannelse, og dermed har narratologiens tankegang også vendt sig kritisk mod tidligere narratologer, der nu bliver udsat for *dekonstruktion*.

I *Dekonstruktionens plot* diskuterer Claus Bratt Østergaard de to forskellige forskellige synspunkter en fortælling kan analyseres eller anskues ud fra, nemlig fortællingens fabel, (på engelsk »story«), som er de hændelser (virkelige eller fiktive) fortællingens henviser til (dvs. fortællingens »objekt«), og fortællingens plot, som er det forløb, hvori disse fremstilles i fortællingen. En fortælling vil berette noget om noget, men hvad den fortæller er ikke upåvirket af forløbet, det berettes i. Det har fået Peter Brook til mene, at »plot« og »story« ikke kan skelnes fra hinanden – for en histories mening udvikles først undervejs i fortællingens organisering, i plottet. Heroverfor står Umberto Eco, som mener at der godt kan være historier uden plot, men også at plot først of fremmest er en rekonstruktion ud fra et fortællesynspunkt af den sekvens af begivenheder, hvis objektive orden forløber i fabelform. Det er disse forskel i synspunkter mellem Brooks og Eco, og de forskellige i verdensopfattelse og æstetik, som de er udtryk for, der er det hovedtema hvorom Bratt Østergaards diskussion af det narrative drejer sig.

I artiklen *Den historiske fortælling som faglig og faglig-pædagogisk tekst* diskuterer Jørgen Schoubye den manglende afklaring af på den ene side de fagspecifikke målsætninger for historieundervisningen og på den anden side de formidlings- og tekstformer, som svarer til disse målsætninger. Siden fagets videnskabelige gennembrud i slutningen af det 19. århundrede og frem til 1970'ner dominerede *den historiske kritiske dialogform*, som er karakteriseret ved at det budskabet, der formidles nøje udformes og afstemmes efter det overordnede mål: at nå frem til *sandheden* om den fortidige virkelighed. I denne formidling indtager både afsender og modtager en kritisk, refleksiv holdning til budskab og emne. Fra slutningen af 1970 fik den *historiske fortælling* imidlertid sin renaissance; dens mål er at formidle *mening* med den historiske virkelighed og en forståelse for social væren og handlen, individuel og kollektiv identitet. Det karakteriserer den historiske fortællings formidlingsform at mod-

tageren er aktiv fortolker og medskaber af den mening, som fortællingen skal bærer. Schoubye påpeger, at dette skifte i histories formidlingsformer nødvendiggør en differentiering af faglig-pædagogiske formidlings- og teksformer.

Emnet for Ole Davidsens artikel, *Evangeliefortællingen*, er givet i artikels underoverskrift, som stiller spørgsmålet om evangelierne er fiktion fremstillet som virkelighed, eller virkelighed forklædt som fiktion. Er f.eks. Markusevangeliet en tilforladelig historisk beretning om virkelige begivenheder, eller er den et produkt af en mytoman fantasi. Med den historiske-kritiske udforskning af evangelielitteraturen som baggrund argumenterer Davidsen for, at opmærksomheden flyttes fra spørgsmålet om evangelieteksten som vindue ud til en historisk virkelighed til spørgsmålet om evangelieteksten som en fortælling, et tryllespejl, der gestalter en – anden – narrativ virkelighed. En alternativ virkelighed, hvori menneskets historiske eksistens, dets provisoriske liv og den definitive død, er værenspositioner i et mere omfattende univers, hvorfra de modtager deres sande status. Ud fra dette perspektiv præsenteres de fire forskellige tydinge af *korsdøden* i Markusevangeliet, og det valg læseren står over for i konfrontationen mellem den fortalte verden og læserens egen verden.

I artiklen, *Etik og narrativitetens tre niveauer*, argumenterer Peter Kemp for, at indsigten i forbindelsen og forskellen imellem tre typer af fortællinger, nemlig *livshistorien*, *urfortællingen* og *grundfortællingen*, er nødvendig for at et menneske kan hjælpes til en bedre forståelse af sig selv og dermed frigøres til et mere helstøbt menneske. Livshistoriens erindringsbrudsykker kan ikke i sig selv orientere, hverken bagud til en forståelse af hvad der har været bestemmende for, at man er blevet som man er; men den rummer heller ikke en forestilling om det gode liv, en etik, som peger fremad imod mulighederne i det liv, som ikke er afsluttet. For en belysning af livshistorien såvel bagud som fremad er to meta-fortællinger nødvendige: *Urfortællingen*, som er en slags generaliseret erindring, der peger bagud mod en forståelse af konflikttilstande i ens liv, som er nødvendig for frigørelsen, og *Grundfortællingen*, som er en generaliseret forventning, der i hovedsagen peger fremad mod de muligheder livet rummer. Peter Kemp præsenterer og diskuterer i artiklen forskellige eksempler på sådanne Ur- og grundfortællinger, men påpeger også, at der ikke findes nogen rationelle principper for hvilke Ur- og Grundfortællinger, der virker forløsende og giver den bedste forståelse af den enkeltes livshistorie.

Jesper Döpping beskriver i *Viden og narrativer som konstruktioner* det narrative som en intentionel størrelse, der er tilknyttet to forskellige forhold, der begge går forud for narrationen selv. Der er for det første tale

om noget socialt, kommunikativt i form af en forhandlingsproces, som danner baggrund for fortællingen. For det andet er det narrative baseret på en materialitet, der i følge forfatteren ofte overses i såvel moderne socialpsykologi som narrativitetsteori. Artiklen er ikke kun et teoretisk indlæg, idet forfatteren gennem egen empiri søger at eksemplificere, hvordan det narrative kan analyseres sådan, at den psykologiske forståelse medinddrager det materielle.

I artikel *Narrativitet og grundmetaforer i Psykologien* af Peter Elsass modstilles den videnskabelige forklarende tilgang til forståelse af faktorer og kræfter, der forårsager enkeltstående, observerbare hændelser, med det folkepsykologiske anliggende at forstå og skabe mening og sammenhæng i den allestedsnærværende kompliceret samling af hændelser, som den virkelighed, mennesker lever i, er sammensat af. Folkepsykologien, siger Elsass, kan betragtes som en samling af metaforer og narratologiske forståelsesstrukturer, som både organiserer forståelse og menings-skaben, men også – dersom metaforen er levende – udløser og skaber kræfter til selvoverskridelse, bevægelse og liv. Det er psykologiens opgave, mener Peter Elsass, at skabe grundmetaforer, som stimulerer til denne selvoverskridende proces. Empiriske undersøgelser af psykoterapeutiske forløb fortalt af terapeut og klient synes imidlertid, ifølge Elsass, at vise et misforhold mellem terapeutens udviklings-metaforer og klientens mere konkrete problemcentrerede forhåbninger til terapien.

I artiklen, *Det narrative som klinisk psykologisk begreb*, beskæftiger Ole Almstrup sig med den pointe der er i at indføre »narrativitet« som (forklarende) metafor i klinisk psykologi. Siden psykoanalysen start, har psykoterapi bestået i, at klienter berettet om sig selv, og de fortidige såvel som nutidige hændelser som har formet deres liv. Det var så terapeutens rolle gennem et teoribaseret fortolkningsarbejde at afdække den faktiske historie »bag« klientens beretning og dens betydning for klienten. I modsætning hertil er interessen idag snarere, *hvordan* vi beretter om vores liv, men også en erkendelse af, at klientens beretning er én version blandt mange andre, som ville kunne give mening i andre sammenhænge, og at terapeutens fortolkninger ikke længere betragtes som absolut »sandhed«, men som en alternativ version, som kan belyse – og undertiden opløse – klientens beretning. Ud fra eksempler fra børneterapier viser Ole Almstrup hvordan terapeut og klient i fællesskab udvikler en fælles beretning.

Peter Berliner & Lea Sand skriver i *Psykologisk debriefing og narrativitet* om deres erfaringer fra et projekt inden for hvad man måske kunne kalde for anvendt narratologi, nemlig den såkaldte debriefing. Der er her tale om en efterbearbejdning af de oplevelser som FN-soldater har haft under deres fredsbevarende tjeneste i det tidligere Jugoslavien.

Debriefing har bredt sig fra en oprindeligt snævert militær-teknisk procedure til en psykologisk metode, og artiklen diskuterer hvad denne metode egentlig går ud på, og hvorfor den overhovedet er virksom til at imødegår evt. Post-traumatiske Stress forstyrrelser. I den her anvendte metode for debriefing er der lagt stor vægt på, at der er tale om gruppeprocesser, og på udvikling af såvel individuel som kollektiv skaben af mening ud af begivenheder, der har været oplevet som meningsløse.

Jerome Bruners emne er begrebet *selv*, der efter mange års tro tjeneste i personligheds- og socialpsykologi gøres til genstand for en *narrativ* vending, idet ikke bare selvbiografien, men selve *selvet* anskues som en narrativ konstruktion. Bruner gennemgår i denne forbindelse en række grundkategorier fra semantik og narratologi, og han diskuterer den personlighedsmæssige og sociale funktion af en sådan konstruktion.

Spence foretager i *Theories of the Mind: Science or Literature?* en dekonstruktion af primært to teorier af personlighedspsykologisk art, nemlig dels Freuds psykoanalyse og dels Mahlers teori om *Barnet psykiske fødsel*. Spence argumenterer for, at der hvad angår Freuds teoridannelse, hvor især teorien om Ødipuskomplekset analyseres, har været tale om væsentlige videnskabseksterne faktorer, af såvel selvbiografisk som kulturel art, nemlig dels den særlige familiekonstellation i hans barndom, dels det indtryk han fik af den samtidige arkæologis triumfer med udgravningerne af den oldægyptiske og minoiske kultur, og ikke mindst Schliemanns opdagelse af Troja. Mht. til Mahler finder han hendes fase-teori overført fra den amerikanske fortælling om *den unge helt*, sådan som den fremstår i *Huckleberry Finn*. Spence's konklusion er på ingen måde en forkastelse af fx. Freuds værker, men han argumenterer for, at de unddrages teoretiske validitetskrav, som de slet ikke kan honorere, og i stedet anskues ud fra deres litterære kvaliteter.

I *Narration in the Psychoanalytic Dialogue* gennemfører Schafer lige som Spence en dekonstruktion af psykoanalysen, men her anskuet ud fra et praktisk terapeutisk, snarere end fra et teoretisk perspektiv. Han analyser en lang teoretiske begreber og teser, såsom det topologiske begreber, *det, jeg og overjeg, modstand, overføring og realitetstestning*, og han viser hvordan disse begreber, lige som selve den psykoanalytiske proces, kan anskues narrativt, nemlig som *Retelling a life*, hvilket da også er titlen på en af hans bøger. For så vidt er der således her snarere tale om en rekonstruktion end om en dekonstruktion af psykoanalysen som terapeutisk metode. Frigørelsen fra den ortodokse psykoanalyses teoriramme indebærer efter forfatterens mening ikke bare en frigørelse fra hypostaserede begreber, men især fra den tendens til patient-objektivering, som den traditionelle psykoterapi kritiseres for.

Det skal iøvrigt nævnes, at de sidste 3 engelsksprogede artikler tidligere har været publiceret i USA og nu præsenteres for et dansk publikum takket være en stor velvilje fra forfatterne og en stor ihærdighed fra Prof. Leo Goldberger, der fungerer som Psyke & Logos' mand *over there*.

Under strengen har vi Alice Theilgaards afskedsforelæsning. Alice Theilgaard, der jo i sin kliniske praksis i høj grad har betjent sig af det narrative, valgte til sin forelæsning en i denne sammenhæng meget relevant titel: *Om sproget*.

Desuden bringer vi 3 anmeldelser. Det drejer sig om:

K.B. Madsen, der giver en samlet vurdering af det forrige nummer, der jo havde temaet *bevidsthed*.

Knud Hjulmand har under titlen *Psykoanalysens nye sprog?* skrevet en grundig anmeldelse af den danske udgivelse af Roy Schafer-tekster *Handlesprog og fortælling*.

Benny Karpatschof giver med *Du spørger min ven, kun Steinar gi'r dig svar* en anmeldelse af Steinar Kvaales nye bog *InterView*.